

Сприйняття синтаксичної нестандартності в поетичному дискурсі

Олена Похилук

Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж, Вінниця – Україна
olhovaolena@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2786-4055>

Percepcja niestandardowych struktur składniowych w dyskursie poetyckim

Ołena Pochyluk

Winnickie Kolegium Humanistyczno-Pedagogiczne, Winnica – Ukraina

ABSTRACT. This article explores the cognitive and communicative parameters of perceiving syntactic non-standardness in contemporary poetic discourse. Using Tetiana Yakovenko's collection *In the Depths of Heavens...* (2020) as a primary source, the study identifies how syntactic deviations function as linguistic-aesthetic signs of culture. The research integrates classical theories of style with modern cognitive linguistics, analyzing mechanisms such as “defamiliarization”, cognitive delay, and affective resonance. It is argued that intentional syntactic non-standardness structures a non-canonical communication space, forcing the recipient to transition from linear decoding to deep interpretation. The findings suggest that such deviations transform grammatical structures into intellectual codes, ensuring the continuity of high literary traditions and enhancing the aesthetic impact on the reader.

Keywords: poetic discourse, syntactic non-standardness, cognitive linguistics, linguistic-aesthetic signs of culture, affective resonance, Tetiana Yakovenko, defamiliarization

Perception of syntactic non-standardness in poetic discourse

Olena Pokhyliuk

Vinnitsia Humanities and Pedagogical College, Vinnitsia – Ukraine

ABSTRACT. This article explores the cognitive and communicative parameters of perceiving syntactic non-standardness in contemporary poetic discourse. Using Tetiana Yakovenko's collection *In the Depths of Heavens...* (2020) as a primary source, the study identifies how syntactic deviations function as linguistic-aesthetic signs of culture. The research integrates classical theories of style with modern cognitive linguistics, analyzing mechanisms such as „defamiliarization”, cognitive delay, and affective resonance. It is argued that intentional syntactic non-standardness structures a non-canonical communication space, forcing the recipient to transition from linear decoding to deep interpretation. The findings suggest that such deviations transform grammatical structures into intellectual codes, ensuring the continuity of high literary traditions and enhancing the aesthetic impact on the reader.

Keywords: poetic discourse, syntactic non-standardness, cognitive linguistics, linguistic-aesthetic signs of culture, affective resonance, Tetiana Yakovenko, defamiliarization

Вступ. У сучасній лінгвістичній парадигмі поетичний дискурс розглядається як унікальна сфера функціонування мови, де естетична функція не лише домінує, а й радикально трансформує всі рівні мовної структури. Одним із найскладніших об'єктів дослідження залишається синтаксис поезії, оскільки саме на цьому рівні найвиразніше виявляється суперечність між граматичною нормою та авторською інтенцією. Синтаксична нестандартність у художньому тексті постає не як випадкове порушення правил, а як свідомо когнітивно-комунікативна стратегія, що регулює процеси декодування смислів та формує особливий режим залученості реципієнта.

Ступінь вивчення проблеми в мовознавстві. Сучасне закордонне мовознавство еволюціонувало від формального опису тропів до когнітивно-експериментальних, зокрема нейроестетичних, розвідок. У центрі уваги дослідників – психофізіологічна реакція читача на девіантну форму: синтаксичне утруднення розглядають як необхідний стимул, що припиняє автоматичне сприйняття та забезпечує глибоке емоційне занурення. Такі розвідки аналізують віршову форму як цілісний перцептивний об'єкт, де граматики невіддільна від звукових і ритмічних параметрів.

Вітчизняні лінгвісти фокусуються на лінгвокультурологічному та рецептивному аспектах, трактуючи поетичну форму як носій культурних кодів та інтелектуальний фільтр. Пріоритетним напрямом останніх років стало вивчення поетичного синтаксису як інструменту інтелектуалізації націо-

нального дискурсу. Важливим здобутком української школи є обґрунтування механізмів трансформації мовних одиниць у складні знаки культури, що вимагають багатовекторної інтерпретації. Дослідження ідіостилів сучасних авторів дозволяє простежити тяглість високої книжної традиції та її адаптацію до викликів постмодерну.

Попри ґрунтовні напрацювання в обох наукових традиціях, проблема системної взаємодії синтаксичної нестандартності з механізмами афективного резонансу та когнітивної затримки в поезії залишається відкритою. Зокрема, потребує деталізації питання про те, як саме індивідуально-авторські синтаксичні рішення трансформуються у свідомості адресата в стійкі естетичні переживання та катарсис. Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю синтезувати теоретичні здобутки класичної поетики з новітніми когнітивно-психолінгвістичними даними для побудови комплексної моделі рецепції поетичного тексту.

Мета пропонованого дослідження полягає в системному визначенні та багатоглядному описі когнітивно-комунікативних параметрів сприйняття синтаксичної нестандартності в поетичному дискурсі. Досягнення цієї мети передбачає комплексний розгляд поетичного синтаксису не лише як формального каркаса тексту, а як інтенціонально вибудованого простору неканонічної мовленнєвої ситуації, що спрямована на деавтоматизацію сприйняття та активізацію інтелектуальних ресурсів реципієнта.

Розвідка орієнтована на розв'язання таких взаємопов'язаних завдань:

- у лінгвокультурному аспекті: з'ясувати механізми трансформації синтаксичних девіацій у мовно-естетичні знаки культури та інтелектуальні коди, що забезпечують тяглість книжної традиції в сучасному дискурсі;
- у когнітивному аспекті: дослідити опрацювання нестандартних структур як стратегію оздоблення думки, що через утруднення форми спонукає реципієнта до глибинної інтерпретації;
- у психолінгвістичному аспекті: проаналізувати чинники афективного резонансу та когнітивної затримки, визначивши роль звукової організації як навігатора, що забезпечує цілісність сприйняття художнього образу;
- у комунікативному аспекті: обґрунтувати роль синтаксичної нестандартності як медіума, де подолання інтелектуального зусилля з розкодування форми трансформується в естетичний ефект та акт активної співтворчості.

Матеріал дослідження становить поетична збірка вінницької авторки Тетяни Яковенко *У глибині небес...* [Yakovenko 2020], яка репрезентує інтелектуально

наснажений тип художнього письма, заснований на синтезі класичних традицій та модерних способів світовідчуття. Корпус аналізованих текстів (обсягом 224 ст.) характеризується високою концентрацією прецедентних імен, сакральних знаків, складних метафоричних комплексів та авторських ітерацій, вписаних в лапідарну, часто еліптичну синтаксичну структуру, що робить його репрезентативним для вивчення процесів деавтоматизації сприйняття.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано інтегративний підхід, що поєднує такі методи: лінгвостилістичний (для ідентифікації типів і текстотвірної ролі синтаксичної нестандартності); когнітивно-комунікативний (для аналізу авторської інтенції та стратегій опрацювання інформації); семантико-естетичний (для опису мовних одиниць як культурних знаків та інтелектуальних кодів); рецептивний та психолінгвістичний (для інтерпретації механізмів фонологічного перекодування, когнітивної затримки та афективного резонансу під час сприйняття поетичної форми).

Виклад результатів дослідження. Проблема сприйняття синтаксичної нестандартності в поезії є центральною для сучасної когнітивної лінгвістики та лінгвостилістики. Поетичний дискурс, на відміну від прозаїчного чи побутового, свідомо оперує відхиленнями від стандартної мовної норми для створення особливих естетичних ефектів, деавтоматизації сприйняття та поглиблення смислового наповнення тексту. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю інтегративного підходу, який би поєднував аналіз мовної форми, звукової організації та психологічних механізмів рецепції тексту читачем.

Синтаксис у поезії не лише впорядковує слова, а й формує стратегію їх сприйняття. Арістотель у своїх працях з поетики та риторики одним із перших звернув увагу на важливість стилістичної форми, яка безпосередньо впливає на зрозумілість та естетичний вплив повідомлення. А.-М. Гассер, аналізуючи арістотелівську концепцію, зазначає: „недостатньо знати, що ми маємо сказати; ми також повинні знати, як ми маємо це сказати” [Gasser 2024: 6].

Для поетичного синтаксису характерним є пошук балансу між ясністю та певною „чужоземністю” чи нестандартністю. Відхилення від звичного порядку слів, згідно з Арістотелем, рятує мову від банальності, роблячи її „дивовижною” для слухача. Зокрема, А.-М. Гассер наголошує, що Арістотель вбачав у використанні незвичайної мови засіб, який „допомагає когнітивним процесам розуміння та навчання, оскільки гарантує, що аудиторія зацікавиться предметом і таким чином залишатиметься захопленою ним” [Gasser 2024: 18]. Важливо враховувати, що будь-яке відхилення від синтаксичної норми є результатом усвідомленого вибору автора. Як зазначає О. Маріна,

„лінгвокреативну діяльність митців слова взагалі вважаємо інтенціональною з лінгвофілософської позиції, оскільки те, що поет складає поетичний текст, вже є виявом його бажання, замислу тощо” [Marina 2015: 180]. Узагальнюючи вищезазначені умовиводи, можемо висновкувати, що синтаксична нестандартність – це не деструкція мови, а інтенціональна побудова особливого комунікативного простору.

В українському лінгвопоетичному дискурсі синтаксична нестандартність постає як впізнаваний маркер ідіостилу, де інтелектуальна напруга поєднується з високою книжною культурою. А. Палаш зауважує, що мовотворчість поетів, орієнтованих на неокласичну традицію, вирізняється особливим „рівнем нестандартності, індивідуальності словесних образів – складних метафоричних комплексів” [Palash 2023: 33]. Це дозволяє розглядати синтаксичні девіації як свідому стратегію „естетизації актуальних для конкретно-історичного часу мовних засобів” [Palash 2023: 32]. Такий підхід до мовотворення дослідниця визначає як „огранювальний (спрямований на естетизацію актуальних для конкретно-історичного часу мовних засобів, удосконалення чинних літературних і стильових художніх норм)” [Palash 2023: 32]. Ю. Волянська зазначає, що одним із найпотужніших засобів такої естетизації є ітерація, адже „повтор як художній прийом наділений особливими можливостями для виділення основної думки, посилення емоційності, побудови тексту” [Volianska 2010: 188]. Таке поєднання нестандартного порядку слів із повторюваністю синтаксичних структур дозволяє автору керувати увагою реципієнта, створюючи умови для інтенсивної когнітивної праці. У поетичній практиці Тетяни Яковенко цей принцип реалізується через поєднання лаконізму та високої емоційної напруги, де кожна синтагма працює на створення когнітивного резонансу.

Особливе місце у збірці *У глибині небес...* посідає еліптичність та номінативність у змалюванні природних станів, що змушує читача самостійно добувати динаміку дії. Це яскраво виявляється у фрагменті: *Вишні і чебреці. / Стежка собі тече. / Легко крізь пшениці / Зайчик метнувся і щез* [Yakovenko 2020: 3]. У наведених рядках відсутність розгорнутих дієслівних зв'язків активізує зорову аперцепцію, перетворюючи читання на процес безпосереднього споглядання. Подібну функцію виконує й предикативна метафоризація природних явищ, де синтаксис уподібнює статичний пейзаж до живої істоти: *Вже з-за причілка осінь диха, / І дме гостренько від ставка. / Бабуся, лагідна і тиха, / Як навутиночка, тонка* [Yakovenko 2020: 10]. Взаємопроникнення природного та людського світів у цих рядках забезпечується синтаксичним паралелізмом, що нівелює межу між суб'єктом та об'єктом.

Синтаксична організація текстів Т. Яковенко часто реалізує модель „ліричної медитації”, де риторичні структури слугують засобом уповільнення часу. Як зазначає А. Палаш, такий „стрункий синтаксис ліричної медитації з характерними періодами, різноманітними початковими, кінцевими й кіль-

цевими повторами” зумовлює особливу філософську глибину твору [Palash 2023: 26]. Прикладом такої когнітивної затримки є вірш, де місяць наділяється суб’єктністю через діалогічний синтаксис: *Ходить місяць по денці сльози / і розпитує в Бога, / чом така глибина?* [Yakovenko 2020: 12]. Це запитання не потребує відповіді, воно трансформує синтаксичну одиницю на інструмент екзистенційного пошуку. В іншому контексті поетка використовує синтаксичний паралелізм для вибудовування опозиції вічного та дочасного: *Снігів різдвяних теплий оксамит, / Різдвяна тиша, як зітхання свічки / В мінливих таємничостях зими, / Де все – невічне, і усе – довічне* [Yakovenko 2020: 110]. Така побудова речення спонукає реципієнта до усвідомлення трансцендентної сутності буття через чуттєві образи.

Значну увагу, на нашу думку, варто приділити функціональності нестандартного синтаксису в урбаністичному дискурсі поетки. А. Палаш зауважує, що „мовно-естетична концепція та засоби містоопису цілковито узгоджені з модерністичним світоглядом” [Palash 2023: 131]. У Т. Яковенко простір міста маркується через динамічне нагнітання однорідних членів речення та повтори, що моделюють стан замкненості й автоматизму: *з кутка – в куток, / з кутка – в куток, / робота – базар – дім, / дім – робота – базар – / з кутка – в куток...* [Yakovenko 2020: 47]. Цей „асинтаксизм” передає деструкцію життєвого простору, перетворюючи мову на дзеркало соціальної відчуженості. Більш агресивна форма урбанізму проявляється у використанні метафор, що синтаксично дегуманізують місто: *Місто – голодний демон. / Кожне вікно, мов паща. / Золотом зазмійлись / Вулиць гнучкі хребти* [Yakovenko 2020: 107]. Короткі, обірвані речення створюють відчуття небезпеки, активізуючи захисні когнітивні реакції читача.

Синтаксична нестандартність у Т. Яковенко часто має сакральне забарвлення, що виражається через специфічне використання демінутивів та звертань у межах ліричного монологу. Це дозволяє авторці наблизити божественне до людського, створюючи особливу інтимність молитви: *Церковця, тиха і убога, / Така дрібнесенька, як мушка, / Що наче й не оселя Бога, / А лиш маленьке Боже вушко* [Yakovenko 2020: 4]. Поєднання простої структури речення з глибоким символізмом є проявом „аристократизму духу”, де зовнішня простота форми приховує складну культурну пам’ять. Візійний характер поезії також підкреслюється через синтаксис сновидіння, де межа між реальним та ірреальним розмивається: *Приснилася церковця-златоглавка, / Старий чернець з карнавкою в руці. / І я спішу покласти в ту карнавку / Усі купюри, що у гаманці* [Yakovenko 2020: 29]. Таке поєднання побутового синтаксису з візійною семантикою створює ефект „відсторонення”, за В. Шкловським, роблячи звичне дивним [Shklovskyi 2002: 85].

Музикальність та ритміко-синтаксична анафоричність у текстах поетки посилюють афективний вплив на реципієнта, наближаючи вірш до молитви

або замовляння: *Пливе-пливе-пливе / Вечірній благовіст, / І сонце виграла / На золотавих дзвонах* [Yakovenko 2020: 34]. Повторення дієслова *пливе* створює гіпнотичний ефект, виводячи читача за межі раціонального аналізу. Як свідчить текстуальний аналіз збірки Т. Яковенко, книжність її синтаксичних структур часто апелює до інтертекстуальної пам'яті через використання складних порівняльних конструкцій: *Золотий квадрат на чорній тлі, / Як тавро у ночі на чолі, / Як відбиток Божого меча, / Як обрізу Біблії парча* [Yakovenko 2020: 181]. Такий синтаксис вимагає від реципієнта високого рівня культурної компетенції, перетворюючи процес сприйняття на акт інтелектуальної співпраці з автором.

Як свідчать наведені вище приклади, можна стверджувати, що синтаксична нестандартність у поетичному дискурсі Тетяни Яковенко постає не як самоціль, а як складний „мовно-естетичний знак культури” [Palash 2023: 15]. Використовуючи „концептуально-розширювальний тип мовотворчості” [Palash 2023: 32], поетка перетворює форму висловлювання на самостійне джерело змісту. Це повністю відповідає засадам сучасної когнітивної поетики, де кожне відхилення від синтаксичної норми є запрошенням до глибинної інтерпретації, що дозволяє читачеві не лише зрозуміти текст, а й „прожити” його форму як унікальний досвід пізнання світу. Таким чином, поетичний синтаксис Т. Яковенко забезпечує герменевтичність тексту, роблячи його важливою частиною сучасного національного культурного простору.

Синтаксична організація поетичного тексту нерозривно пов'язана з його фонологічною структурою, створюючи єдине когнітивне поле, у якому граматичні зв'язки підпорядковуються ритміко-інтонаційному малюнку. Сприйняття нестандартного синтаксису часто опосередковане звуковими повторами, ритмом та метром, які допомагають реципієнту структурувати текст у процесі читання, перетворюючи розірвані лінійні конструкції на цілісні смислові блоки. Сучасні когнітивні розвідки підтверджують, що звукова оболонка вірша слугує не лише для створення евфонії, а є когнітивним інструментом, що полегшує або, навпаки, свідомо ускладнює синтаксичний парсинг. С. Блом та його співавтори вказують на те, що навіть під час мовчазного читання відбувається процес „фонологічного перекодування”, коли написане слово активує його звукове уявлення в мозку. Вони стверджують: „читання слова автоматично активує його абстрактне звукове представлення, що називається фонологічним перекодуванням і включає як фонематичні, так і складові представлення” [Blohm et al. 2022: 11]. Це особливо важливо для сприйняття складного синтаксису в поезії, оскільки потік внутрішньої мови є фактичною реалізацією звукової форми письмового літературного художнього твору, і саме ці реалізації ми досліджуємо, коли вивчаємо звукові ефекти письмових текстів [Palash 2023: 11]. Ю. Волянська наголошує, що на звуковому рівні організації вірша повтор окремих елементів „виступає

текстотворчим засобом, який концентрує навколо себе всі інші компоненти” [Volianska 2010: 188]. Це пояснює, чому синтаксичні порушення в поезії не сприймаються як помилки: вони утримуються ритміко-фонетичним каркасом, що забезпечує цілісність рецепції.

В українській лінгвопоетиці останніх років акцентується на тому, що звукова форма вірша постає як самостійний „експонент” культури, який керує процесом розшифрування синтаксичних девіацій. А. Палаш зазначає, що звукова форма мови виконує естетичну функцію й є інтегральним компонентом художнього твору, що призводить до вираженої „відчутності” форми [Palash 2023: 11]. У цьому контексті синтаксична нестандартність, як-от інверсії чи енжамбемани, сприймається реципієнтом через своєрідний „акустичний фільтр”. Звук здатний підсвічувати форму тексту та створювати ефекти, що посилюють або перешкоджають когнітивним процесам [Palash 2023: 11]. Досліджуючи цей феномен, А. Мойсієнко вказує на існування особливої „фонопсихологічної аури” слова, де синтаксичні порушення компенсуються ритмічною інерцією, що дозволяє читачеві утримувати в пам’яті складні асоціативні ланцюжки. На думку вченого, поетичний синтаксис – це не просто порядок слів, а „своєрідна візитівка особливого стильового мислення”, де ритміка є регулятором смислового розгортання [Moisiienko 2020: 64].

Функціональність звуку в сприйнятті синтаксису також розкривається через концепцію сугестивності. О. Маленко наголошує, що фонетична організація поетичного висловлення є тим стрижнем, який утримує нестандартні конструкції в межах естетичного сприйняття, запобігаючи їх розпаду на хаотичні сегменти. Вона стверджує, що „вага художньо-мовних шукань визначається рівнем нестандартності складних метафоричних комплексів”, чия семантична насаженість безпосередньо залежить від їхнього звукового втілення [Malenko 2010: 478]. У межах рецептивних аспектів вагомого значення набуває концепція *t.arab* (*тараб*), яку в межах українського лінгвістичного дискурсу доцільно інтерпретувати як особливу форму афективного резонансу. Згадане поняття походить з арабської традиції та описує „екстатичну петлю зворотного зв’язку афекту, що передається між виконавцем і аудиторією” [Xia & Xu 2023: 75]. Синтаксична нестандартність стає медіумом для створення цього зв’язку, де ритміко-синтаксична організація „привірюється до естетичного елементу усного тексту, який найменше пов’язаний зі словами, репрезентаціями, ідеями чи значеннями” [Xia & Xu 2023: 71]. Повторюваність таких структур суттєво впливає на прагматичну настанову тексту, оскільки повтор має „вплив на реалізацію прагматико-комунікативної настанови мовця” [Volianska 2010: 188]. Це дозволяє поетові не просто передавати інформацію, а вводити читача в певний емоційний стан, де форма тексту починає впливати на соматичний стан реципієнта. У цьому контексті „комунікативна функція поетичного повідомлення полягає у спроможності викликати у чи-

тача естетичне переживання, емотивний резонанс” [Marina 2015: 180]. Таке співзвуччя виникає саме завдяки тому, що нестандартна структура виводить читача за межі раціонального парсингу.

Додаткову увагу в українських дослідженнях приділено взаємодії метафоричного синтаксису та просодії. Л. Кравець зазначає, що синтаксичні девіації у вірші завжди акцентовані ритмом, що створює ефект „когнітивного очікування”, коли реципієнт на підсвідомому рівні прогнозує завершення думки, орієнтуючись на звуковий повтор, а не на граматичну норму [Kravets 2020: 89]. Це узгоджується з висновками Г. Сюти про синергетику тексту, де „інтертекстуально навантажений образ із інтенсифікованою функцією інтелектуалізації” потребує від читача особливого стану „співзвуччя” [Siuta 2021: 31]. Таким чином, звукова форма в сучасній лінгвопоетиці розглядається як когнітивний навігатор, що допомагає мозку „збирати” розірвані синтаксичні зв’язки, та як носій культурного коду, що маркує приналежність тексту до певної традиції через мовно-естетичні знаки культури як лінгвоінтелектуальні коди [Palash 2023: 18]. Отже, сприйняття синтаксичної нестандартності постає як цілісний психофізіологічний акт, у якому звукова форма безпосередньо впливає на соматичний та афективний стан реципієнта.

У межах поетичної системи Тетяни Яковенко звукова форма та синтаксична організація перебувають у стані нерозривного взаємодоповнення, де фонологічні повтори є когнітивними маркерами, що спрямовують сприйняття нестандартних граматичних структур. У збірці *У глибині небес...* Т. Яковенко ми спостерігаємо дію механізму „фонологічного перекодування”, коли синтаксична еліптичність та номінативність компенсуються інтенсивною ритмізацією, що дозволяє реципієнту втримувати цілісність образу. Прикладом такої взаємодії є фрагмент, де лаконічність синтаксису підтримується внутрішнім ритмом: *Вишні і чебреці. / Стежка собі тече. / Легко крізь пшениці / Зайчик метнувся і щез* [Yakovenko 2020: 3]. Тут звуковий паралелізм і проста синтаксична структура створюють ефект „прозорості”, де читач, згідно з тезою С. Блома, активує абстрактне звукове представлення, яке стає фактичною реалізацією форми художнього твору [Blohm et al. 2022: 11].

Важливим аспектом рецепції поезії Т. Яковенко є використання синтаксичних пауз та енjamбеманів, які створюють ритміко-інтонаційну напругу, змушуючи мозок реципієнта працювати в режимі когнітивної затримки. Це яскраво виявляється в структурі вірша, де дієслівне заперечення посилюється звуковим відлунням: *Минули, та душа не всохла / І не зігнулася. / Високо / Ще сонце в небі* [Yakovenko 2020: 11]. У цьому випадку синтаксичний розрив (парцеляція слова *Високо*) виконує функцію афективного подразника, що переводить лінійне сприйняття в стан афективного резонансу, подібного до тарабу, де ритм стає „естетичним елементом усного тексту, найменше пов’язаним зі словами” [Xia & Xu 2023: 71]. Подібний ефект спостерігаємо в медитативному

синтаксисі, де алітерації на плавні приголосні пом'якшують нестандартний порядок слів: *Ходить місяць по денці сльози / і розпитує в Бога, / чом така глибина?* [Yakovenko 2020: 12].

Синтаксичний паралелізм у поєднанні з анафоричними повторами в поезії Яковенко моделює особливу „синергетику тексту”, про яку пише Г. Сютя [Siuta 2021: 32]. Структурна повторюваність часто є засобом фіксації „зупиненого часу”, що потребує від читача стану інтелектуального та емоційного співзвуччя: *Не буває любові / без болю і без журби, / Так, як правди немає в людей / без брехні і без кривди* [Yakovenko 2020: 13]. Тут заперечна синтаксична конструкція, багаторазово дубльована, створює „екстатичну петлю” [Xia & Xu 2023: 75], що підсилює переконувальну силу висловлювання. Максимальна музикальність досягається через редуплікації, які перетворюють синтаксис на подобу літургійного співу: *Пливе-пливе-пливе / Вечірній благовіст, / І сонце виграла / На золотавих дзвонах* [Yakovenko 2020: 34]. Ритмічна енергія тут керує синтаксичним парсингом, роблячи сприйняття тексту цілісним психофізіологічним актом.

Динаміка внутрішнього стану ліричної героїні часто передається через нагнітання коротких синтагм, які створюють ефект прискореного серцебиття, що є формою соматичного впливу форми на реципієнта: *Я не просто сильна. / Я – пружка, / Як вербова гілка, як ріка, / Як в польоті неблаганний спис* [Yakovenko 2020: 147]. У цьому уривку звукова інтенсивність та порівняльний синтаксис працюють як „когнітивний навігатор” [Palash 2023: 18], що допомагає читачеві ідентифікувати мовно-естетичні знаки культури. У стані граничної напруги синтаксис поетки стає імперативним, де звуки дощу чи тиші вписуються в структуру речення як самостійні смислові одиниці: *На житнє поле дощ іде. / Мовчи. / Мовчи і слухай: / дощ іде на жито* [Yakovenko 2020: 151]. Повторення імперативу *мовчи* створює необхідну когнітивну паузу для переходу від вербального до звукового сприйняття світу.

Естетична функція звукової форми в поезії Т. Яковенко особливо виразна в ситуаціях опису чуттєвого досвіду, де синтаксис стає „експонентом” культури через складні епітетні комплекси: *На житнє поле дощ іде... / Відчууй, / Як пахне світ, ромашково-полинний* [Yakovenko 2020: 152]. Синтаксичне виокремлення слова *Відчууй* спрямовує увагу реципієнта на ольфакторні та акустичні характеристики тексту, що підтверджує тезу про виражену „відчутність” форми [Palash 2023: 11]. У фінальних акордах збірки натрапляємо на використання потрійних повторів, що створюють ефект затихання, де синтаксична структура дзеркально відбиває семантику згасання звуку: *Повільно-повільно-повільно стихає музика, / Повільно-повільно-повільно зникає ти* [Yakovenko 2020: 215]. Таке нанизування прислівників моделює „афективну петлю” [Xia & Xu 2023: 75], забезпечуючи стан емоційного занурення.

Нарешті, гіпнотична сила поетичного слова Яковенко реалізується через поєднання кольористики та звукової анафори, що перетворює синтаксис на носій культурного коду: *Золоті-золоті-золоті, / Бо розплющили вже угорі / Молоді помаранчеві очі / Незрадливі романтики ночі* [Yakovenko 2020: 187]. Така організація висловлювання вимагає від читача не просто декодування значень, а „співзвуччя”, що є ключовим для сприйняття мовно-естетичних знаків культури [Palash 2023: 31]. Отже, в поезії Тетяни Яковенко звукова форма стає активним чинником, що трансформує синтаксичні девіації на естетично значущі події, забезпечуючи афективний зв'язок між текстом і реципієнтом. Кожне відхилення від синтаксичної норми в її творах є запрошенням до глибокого проживання форми, де звук і граматики зливаються в єдиному акті художнього пізнання.

Для сучасного поетичного дискурсу характерним є щільне насичення текстів мовно-естетичними знаками культури, які інтегруються в синтаксичну структуру таким чином, що вимагають від реципієнта високого рівня культурної компетенції для їх повноцінного декодування. Ці знаки, за визначенням А. Палаш, можна трактувати як „лінгвоінтелектуальні коди, вербальні носії знань про світову та національну культуру” [Palash 2023: 18]. У структурі поетичного висловлювання мовно-естетичні знаки культури набувають особливих ознак, серед яких провідною є герменевтичність, оскільки їх розуміння потребує „багатовекторного ментально-емоційного співвіднесення з іншими текстами світової та національної культур” [Palash 2023: 45]. Крім того, такі структури виконують важливу текстотвірну функцію, постаючи своєрідним каркасом художнього задуму, та характеризуються семантичною багатошаровістю, де використання архаїзмів чи інверсій моделює „дискурс високої книжної культури”. Н. Голікова зауважує, що прецедентне ім'я як різновид такого знака в структурі тексту „своєрідно концентрує і зберігає важливу інформацію, специфічну для української культури, [...] формує мовно-поняттєве ядро [...] етномовного всесвіту” [Holikova 2020: 13]. У цьому контексті синтаксична організація часто спирається на модель ліричної медитації, що дозволяє реалізувати ефект „зупиненого часу” – одну з найпродуктивніших моделей у сучасній ліриці.

У поетичній практиці Тетяни Яковенко синтаксична актуалізація мовно-естетичних знаків культури постає як свідомий інструмент оздоблення художньої думки, що підтверджується численними прикладами зі збірки *У глибині небес...* Настанова на лаконічність синтаксису в межах номінативних описів природи імплікує глибоку народну філософію миттєвості буття, де прості структури стають носіями значних семантичних обсягів: *Дощик кудись пробіг – / Сліду не залишив* [Yakovenko 2020: 3]. Когнітивна переконливість таких висловів ґрунтується на деавтоматизації сприйняття природних процесів через їх синтаксичне спрощення.

Іншим вектором лінгвоестетизації стає трансформація метафізичних понять у візуально відчутні образи за допомогою предикативних метафор, що уповільнюють темп читання та фіксують увагу на ентропії часу: *Життя повільно скрапує свіча* [Yakovenko 2020: 9]. У цьому контексті синтаксис моделює стан екзистенційної медитації. Важливим компонентом мовомислення поетки є ідентифікація ліричного суб'єкта через ландшафтні коди, де нестандартний порядок слів підкреслює нерозривність Я-автора та національного простору: *Там досі – я, / колюча дика груша, / Що на межі над урвищем росте* [Yakovenko 2020: 56].

Синтаксична організація урбаністичного простору в збірці позбавлена футуристичного захвату, натомість вона фокусується на буденності як формі існування, що передається через структури паралелізму та повтору: *На п'ятому поверсі дому висотного / Живу, як усі, засинаю, як всі* [Yakovenko 2020: 66]. Таке моделювання дійсності через синтаксис дзеркально відбиває соціальну уніфікацію. Водночас поетка апелює до глибинних шарів історії, вписуючи в синтаксичну структуру топоніми, що функціонують як герменевтичні ключі до національної пам'яті: *До тебе тислись войовничі готи, / і Данпарштадт із пущі виглядав* [Yakovenko 2020: 179].

Особливого значення у творах Яковенко набуває постать Тараса Шевченка як центрального мовно-естетичного знака української культури. Його образ актуалізується через оксиморонні синтаксичні сполуки, що підкреслюють велич духу на тлі фізичної смерті: *У крихітній академічній церкві / Лежав безсмертний смертний чоловік* [Yakovenko 2020: 77]. Синтаксис тут є засобом подолання часової дистанції. У релігійно-філософському аспекті поетка використовує лапідарні конструкції, які за своєю формою наближаються до апологем, вимагаючи від реципієнта високого рівня інтелектуальної напруги: *Ніхто не дарує вічності без страждання. / Навіть Бог* [Yakovenko 2020: 91].

Трагізм людської долі в інтерпретації авторки часто спирається на народно-поетичну традицію порівнянь, де синтаксична нестандартність (використання тире та метафоричних порівнянь) увиразнює складність селянського буття: *Доля, мов дірява верша, / І життя – на латці – латка* [Yakovenko 2020: 18]. Подібний афект створюється й в інтимній ліриці, де синтаксис переліку заперечних станів моделює деструкцію почуттів: *Щасливого кохання не бува / Без муки, / без облуди, / без тривоги...* [Yakovenko 2020: 150]. Ритмічне нагнітання однорідних членів речення тут виконує функцію сутєсного впливу.

Синтаксична актуалізація ритуальних знаків, як-от *Купальський цвіт*, в поезії авторки створює ефект візійної присутності через метафоричне поєднання світла та простору: *Бризнуть сріблясті вогники / По берегах некошених* [Yakovenko 2020: 58]. Узагальнюючи наведені приклади, можна констатувати, що синтаксична нестандартність у поезії Яковенко не є формальною грою, а постає як механізм конструювання складних когнітивних моделей, де кожне

відхилення від норми імплікує „аристократизм духу” та глибоку вписаність у культурний універсум. Використання огранювального типу мовотворчості дозволяє поетці трансформувати звичні граматичні зв'язки на динамічну систему мовно-естетичних знаків, що забезпечують тяглість національної словесної традиції в сучасному дискурсі.

Психолінгвістичні особливості обробки поетичної форми визначаються специфікою залучення когнітивних ресурсів реципієнта, де нестандартний синтаксис є основним подразником, що руйнує автоматизм сприйняття. Сучасні когнітивні розвідки, що базуються на методах відстеження рухів очей (айтрекінгу) та електроенцефалографії (ЕЕГ), підтверджують, що читачі поетичних творів застосовують специфічні стратегії опрацювання інформації, які суттєво відрізняються від механізмів сприйняття прози. Зокрема, порушення метричних або синтаксичних очікувань призводить до сповільнення швидкості читання, що є свідченням інтенсифікації інтелектуальної праці. С. Блом зауважує: „читачі сповільнювалися, якщо неявний ритм не відповідав регулярності метричної схеми... це дає вагомні докази того, що метр підвищує глобальну швидкість читання та сприйняття ритмічних якостей” [Blohm 2022: 25]. У моменти такої когнітивної затримки відбувається семантичне нарощення, адже, за Ю. Волянською, „кожне наступне вживання тієї самої лексеми сприяє нарощенню смислів, тобто розвитку особливої, релевантної тільки для певного тексту семантичної структури повторюваного слова” [Volianska 2010: 188]. Порушення синтаксичних очікувань змушує мозок реципієнта переходити в особливий режим обробки даних. За словами О. Маріної, „з метою декодування нового, нетривіального смислу адресат звертається до позасвідомого, мобілізує інтуїцію. За таких обставин континуальність свідомості порушується та структурується відповідно до нових орієнтирів” [Marina 2015: 179]. Таким чином, синтаксична нестандартність перетворюється на складний інтелектуальний код, який реципієнт розшифровує в стані підвищеної уваги.

У поетичному дискурсі синтаксична девіація часто підтримується римою, яка виконує не лише естетичну, а й мнемонічну функцію. Дослідження показують, що „комбінація множинних фонічних і просодичних паралелізмів (метр, рима та кілька локальних звукових патернів) робить ліричні вірші більш красивими, зворушливими та мелодійними” [Blohm 2022: 17].

В українській лінгвопоетиці останніх років цей процес розглядається крізь призму формування „читача-інтелектуала”. А. Палаш зауважує, що сприйняття складних синтаксичних структур безпосередньо залежить від когнітивної налаштованості реципієнта на розкодування смислових лакун. Дослідниця зазначає, що поетичний текст потребує від читача особливої зусиль, оскільки йому притаманна „герменевтичність: розуміння синтаксичної конструкції потребує співвіднесення з іншими претекстами” [Palash 2023: 15].

У цьому контексті психолінгвістична обробка форми перетворюється на акт інтелектуальної співтворчості, де нестандартна побудова речення постає як „інтертекстуально навантажений образ [...] з інтенсифікованою функцією інтелектуалізації” [Palash 2023: 31]. Таким чином, затримка в сприйнятті, спричинена синтаксичною нестандартністю, є необхідною умовою для переходу реципієнта від поверхневого розуміння знаків до глибинної інтерпретації концептуальних змістів.

Важливим чинником психолінгвістичного впливу є здатність поетичного синтаксису моделювати особливі стани свідомості. Досліджуючи цей аспект, А. Мойсієнко вказує на те, що нестандартна організація висловлювання є як „своєрідна візитівка особливого стильового мислення” [Moisiienko 2020: 64], яка активізує аперцепційну систему читача. Це узгоджується з тезою про те, що синтаксичні девіації функціонують як „мовно-естетичні знаки культури як лінгвоінтелектуальні коди, вербальні носії знань про світову та національну культуру” [Palash 2023: 18]. Читач, ідентифікуючи ці коди в структурі речення, відчуває естетичне задоволення від розв’язання „синтаксичного ребуса”, що підсилює емоційний резонанс із текстом. Г. Сюта додає, що така інтеракція читача з формою зумовлена прагненням митця до „естетизації актуальних для конкретно-історичного часу мовних засобів” [Siuta 2017: 18], що перетворює процес читання на дослідження нових меж мовної виразності.

Психолінгвістичний механізм обробки поетичної форми також передбачає подолання опору тексту. А. Палаш зауважує, що складні метафоричні комплекси, вписані в нестандартний синтаксис, змушують мозок реципієнта до „багатовекторного ментально-емоційного співвіднесення з іншими текстами” [Palash 2023: 45]. Це створює ефект „когнітивного занурення”, за якого реципієнт перестає бути пасивним споживачем інформації. Отже, синтаксична нестандартність не є перешкодою для розуміння, якщо вона підтримується іншими рівнями мовної організації, як-от ритм чи звукопис. Навпаки, вона слугує маркером „літературності” мови, сигналізуючи мозку про необхідність перемикання в режим художнього сприйняття. У підсумку, взаємодія звукової форми та синтаксичної девіації забезпечує цілісність психофізіологічного акту поетичного пізнання, де інтелектуальне зусилля з розкодування форми стає джерелом катарсису.

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що синтаксична нестандартність у поезії не є формальною грою, а постає як механізм конструювання складних когнітивних моделей. Застосування оздоблювального типу мовотворчості дозволяє автору перетворити звичні граматичні конструкції на лінгвоінтелектуальні коди. Сприйняття таких структур реципієнтом перетворюється на акт співтворчості, де розкодування синтаксичних порушень відкриває доступ до глибинних шарів культури. Таким чином, типологія

мовно-естетичних знаків у синтаксисі забезпечує герменевтичну глибину поетичного тексту, роблячи його динамічним складником сучасного соціокультурного континууму. Орієнтація на високий стиль та інтелектуалізацію вислову стає запорукою збереження естетичної значущості слова в умовах глобальної автоматизації мовлення.

References

- Blohm S., Kraxenberger M., Knoop C.A., Scharinger M., *Sound shape and sound effects of literary texts*, Berlin: De Gruyter, 2022.
- Gasser A.-M., *Form, terminology, and clarity in Aristotle*, Berlin: De Gruyter, 2024.
- Holikova N., *Linhvostylistychna orhanizatsiia suchasnoho ukrainskoho poetychnoho tekstu: znaky kultury*, Dnipro: Aktsent PP, 2020.
- Kravets L.V., *Metafori pryrody v poetychnykh tekstakh M. Rylskoho ta L. Kostenko*, „Kultura slova”, 2020, vyp. 92, s. 52–62.
- Malenko O.O., *Linhvo-estetychna interpretatsiia buttia v ukrainskii poetychnii movotvorchosti (vid folkloru do postmodernu)*, Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 2010.
- Marina O.S., *Kohnityvno-komunikatyvna kharakterystyka anhlomovnoho poetychnoho dyskursu XX–XXI stolit*, „Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia”, 2015, vyp. 14, s. 179–182.
- Moisiienko A.K., *Sonetnyi virsh Maksyma Rylskoho: strukturno-kompozytsiina i movno-obrazna orhanizatsiia*, „Kultura slova”, 2020, vyp. 92, s. 63–75.
- Palash A.O., *Typolohiia movno-estetychnykh znakiv kultury v poetychnomu dyskursi neoklasykiv*, Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, 2023.
- Shklovskyi V., *Mystetstvo yak pryiom*, [v:] *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.*, red. M. Zubrytska, Lviv: Litopys, 2002.
- Siuta H.M., „*Staiu urbanistom, ne mozhu bez mista...*” (*misto i liudyna v poetychnomu dyskursi XX stolittia*), „Kultura slova”, 2021, vyp. 94, s. 57–74.
- Siuta H.M., *Tsyatnyi tezaurus ukrainskoi poetychnoi movy XX stolittia*, Kyiv: KMM, 2017.
- Volianska Yu.Yu., *Typolohichni riznovydy povtoru v suchasni linhvistychnii dumtsi*, [v:] „Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Seriia: Filolohiia. Movoznavstvo”, 2010, vyp. 126, t. 139, s. 187–190.
- Xia D., Xu H., *Digital tildes (“~”) may convey more: analyzing innovative uses of tildes in Chinese WeChat messages*, „Language and Semiotic Studies”, 2023, vol. 9, issue 3, <https://doi.org/10.1515/lass-2023-0009>
- Yakovenko T.V., *U hlybyni nebes....: poezii. Tvory*, Vinnytsia: Tvory, 2020.